

НЕСТАБІЛЬНІСТЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ФАКТОР ДЕТЕРМІНАЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Національний авіаційний університет
проспект Космонавта Комарова, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: k_vitka@ukr.net

***Мета** статті полягає у визначенні певних небезпечних факторів економіко-правового характеру, пов'язаних із нестабільністю правового регулювання господарської діяльності, та їх впливу на злочинність у сфері господарської діяльності в Україні. **Методи дослідження:** використані загальнонаукові та спеціальні наукові методи, а саме – порівняльно-правовий, системно-структурний, документальний тощо. **Результати:** проаналізовано вплив правових факторів на економіку держави та рівень злочинності. Запропоновано заходи з усунення таких факторів. **Обговорення:** стаття присвячена дослідженню правових факторів та їх впливу на злочинність у сфері господарської діяльності.*

***Ключові слова:** господарська діяльність; злочин; ринкова економіка; відповідальність; законодавство; регулювання.*

Постановка проблеми та її актуальність.

Ефективна протидія злочинності вимагає вивчення усіх складових її кримінологічної характеристики, що включає в себе визначення факторів її детермінації. Це повною мірою стосується злочинів у сфері господарської діяльності. У нашій країні ринкова система господарювання має деякі особливості, які зумовлені залишками адміністративно-командного керування та відсутністю належного досвіду державного регулювання економічних процесів у сучасній економіці. Між кон'юктурою ринку та політико-правовим регулюванням господарювання утворюється прогалина, яка сприяє вчиненню злочинів у сфері господарської діяльності та неможливості держави вчасно реагувати на це. Така проблема постала перед недосконало сформованою системою господарювання, що спрямована на ринок.

Крім того, трансформаційний процес, притаманний перехідній економіці України, сам по собі містив механізм тінізації, що призвело до масштабного розповсюдження цього явища. Тож, як зазначає В. А. Предборський, скінчен-

ність, історична приреченість моделі радянського розвитку, глибока криза державного управління та високий ступінь тінізації всіх суспільних відносин були зумовлені насамперед тим, що її економічна, соціальна та політична системи виявились неспроможними адаптуватися до умов сучасного розвитку. Однак процес модернізації не тільки не послабив процесів тінізації, а й у багатьох випадках посилив їх [1, с. 217]. Саме тому національна політика нашої держави повинна бути спрямована на усунення тих факторів, що ускладнюють формування ефективної системи економічних відносин, яка була б стійкою до негативних зовнішніх впливів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам кримінологічної характеристики та протидії злочинності у сфері господарської діяльності присвятили свої роботи відомі вітчизняні та зарубіжні науковці, серед яких А. М. Бойко, А. Ф. Волобуєв, Н. О. Гуторова, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, О. Г. Кальман, В. М. Попович, Є. Л. Стрельцов та багато інших. Крім того, окремі питання кримінально-правової характеристики сучасної злочинності у сфері господарської діяльності в Україні дослі-

джували Б. М. Головкін, О. Є. Користін, Т. В. Мельничук, С. С. Чернявський та ін. Однак сучасні зміни соціально-політичних умов вітчизняного суспільства, а також кризові явища, пов'язані зі збройними протистояннями на сході нашої країни, спричиняють необхідність окремого дослідження такої групи детермінант злочинності в Україні, як нестабільність правового регулювання господарської діяльності.

Мета статті полягає у визначенні певних небезпечних факторів економіко-правового характеру, пов'язаних із нестабільністю правового регулювання господарської діяльності, та їх впливу на злочинність у сфері господарської діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Перехід держави від однієї системи господарювання до іншої завжди супроводжується трансформаційними процесами, які відбуваються не тільки в економічній сфері, а й у політико-правовій. Це пояснюється тісним зв'язком між ними. Так, в Україні при переході від командно-адміністративної до ринкової системи господарювання основні зміни стосувалися визнання різних форм власності, які було проголошено рівними. Приватна власність з'явилася не тільки на рівні споживання, а й у підприємстві. Більше того, приватну підприємницьку діяльність почала підтримувати держава.

В умовах командно-адміністративної системи домінуюча роль держави, у тому числі у сфері економічних відносин, не викликала сумнівів. З переходом до принципово нової системи господарювання, заснованої на ринкових відносинах, головну увагу було акцентовано на ринок як головний механізм саморегулювання економічної системи. Виникла ілюзія, що ринок сам по собі спроможний успішно здійснювати регулювання економічних процесів. Проте помилково вважати, що лише за допомогою суто ринкового механізму можна домогтися позитивних економічних результатів. Без серйозного регулювання державою неможливий розвиток сучасної ринкової економіки. Народне господарство країни має базуватися на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин

суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, згідно з конституційною вимогою відповідальності держави перед людиною за свою діяльність [2, с. 510–511].

Такої думки дотримується більшість сучасних учених, як економістів, так і юристів. Наприклад, доктор юридичних наук, професор О. Г. Кальман зауважує: «На сьогодні ніхто не заперечує необхідність державного регулювання економікою. Історичний підхід підтверджує, що коли держава не втручається в економічне життя, це призводить до негативних наслідків, криз, безробіття, соціальних і політичних зворушень, як це було в Європі наприкінці XIX та на початку XX століть, коли держава майже не втручалась в економічне життя, переклавши її регулювання на ринкові механізми. Про це ж свідчить і наш сучасний досвід. Але негативні наслідки породжує і тотальне державне регулювання економіки у виді недовиробництва, обвального дефіциту, інфляції тощо, про що свідчить державне керівництво економікою за радянських часів. Тому тут потрібен зважений компроміс» [3, с. 23–24].

Варто погодитись із К. В. Юртаєвою стосовно того, що на сьогодні політичні та правові фактори є одними із провідних криміногенних детермінант економічної злочинності в Україні. Вони пов'язуються зі здійсненням незваженої державної політики у сфері економіки, гальмуванням економічних реформ, недосконалістю правової бази протидії економічній злочинності та значними недоліками в регулюванні економічних відносин, зокрема наявністю прогалин і колізій окремих його положень. Відсутність чітких орієнтирів і наявність суттєвих перекосів у державній економічній політиці розкривають значні можливості для здійснення кримінального лобізму у вказаній сфері. Суттєвою проблемою у зазначеному аспекті також є значні хиби у механізмі реалізації нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері господарської та правоохоронної діяльності [4, с. 115].

Проведення реформ у найбільш важливих сферах економіки зумовлює прийняття нових нормативно-правових актів, що регулюють господарську діяльність. Результати аналізу сучасного стану законодавства у сфері здійснення господарської діяльності показали наявність низки

проблем та суперечностей. Однією з найважливіших проблем, які вимагають негайного вирішення, при вивченні системи регулювання господарських відносин є необхідність прийняття кожного закону лише на базі суспільних відносин, що об'єктивно склалися, а не на користь окремих груп підприємств [6, с. 103–104]. Так, наприклад, розглянемо протистояння на ринку металобрухту України між брухтозаготівельними та металургійними підприємствами, яке триває вже понад 15 років. Це стосується, насамперед, невизначеності та нерегульованості деяких важливих аспектів ринку металобрухту, а саме оподаткування операцій з металобрухтом та організації експорту. Погляди аналітиків та науковців з приводу вищезазначених питань не мають однаковості, а подекуди й зовсім протилежні. Періодично на ринку металобрухту спостерігається коливання цін, яке пояснюється зовсім не економічними чинниками.

В загальних рисах наявна проблема виглядає наступним чином. Раніше брухтозаготівельні підприємства намагалися збільшити експортні квоти та таким чином підвищити ціну на металобрухт, як зовнішню, так і для національних металургійних підприємств. У такій ситуації металургійні підприємства недоотримували необхідну для виробництва сировину, що негативно впливало на економіку. З іншого боку, надмірне зниження квот на експорт металобрухту з боку так званих «лобістів» металургійних підприємств знижувало експортно-імпортний баланс країни та негативно впливало на макроекономічні показники. Після відміни квотування експорту металобрухту у 2016 р. вітчизняні металургійні підприємства внаслідок дефіциту металобрухту змушені були зменшити використання металобрухту при виготовленні сталі та підняти ціну на неї. Для відновлення балансу тимчасово було введено мито на експорт брухту чорних металів. Варто додати, що від прийняття цього рішення у липні 2016 р. термін введення цього мита продовжувався, а його розмір збільшувався декілька разів. Станом на січень 2020 р. експортне мито на металобрухт складає 58 євро за 1 тонну та встановлено до липня 2021 р. [5].

Розглядаючи це питання в аспекті його впливу на злочинність, варто зауважити, що до 2006 р. в Україні було встановлено мораторій на експорт металобрухту у зв'язку з великою кількістю крадіжок металобрухту з метою його вивезення та продажу закордоном. Після відміни цього мораторію держава регулювала експорт металобрухту квотуванням – це також певним чином створювало перешкоди для незаконної заготівлі металобрухту. Експорт металобрухту є дуже прибутковою господарською діяльністю, тому внаслідок державної дерегуляції цієї діяльності прогнозовано збільшиться кількість незаконних пунктів прийому металобрухту та крадіжок металевих виробів.

Крім того, цей вид господарської діяльності характеризується нестабільністю у сфері оподаткування. Так, із прийняттям Податкового кодексу України у 2010 р., податок на додану вартість (далі – ПДВ) на операції з металобрухтом було скасовано. Це скасування, або так звана податкова пільга діяла не на постійній основі, а лише як перехідне положення (п. 23 підрозділу 2 Розділу XX Податкового кодексу України). Спочатку ця норма повинна була забезпечувати податкову пільгу до 01.01.2014 р., але, завдяки змінам у законодавстві, термін її дії постійно продовжувався та станом на січень 2020 р. встановлений до 01.01.2022 р. Аналітики брухтопереробної галузі та металурги зазначали, що з прийняттям Податкового кодексу України експорт почав знижуватися, а кількість операцій з металобрухтом на внутрішньому ринку – збільшуватися. Водночас слід констатували неоднозначний характер цієї норми в Податковому кодексі України. Взагалі загально-визнаним є факт того, що звільнення від сплати ПДВ позитивно позначиться на будь-якій галузі чи виді господарської діяльності, а введення податкової пільги спричинить збільшення податкового навантаження на інші галузі, які мають менш впливових лобістів. Таким чином, ситуація на ринку об'єктивно не змінюється, а представники промисловості відкрито зазначають, що для прийняття законів, що встановлюють податкові пільги, необхідне їх лобіювання.

Як зазначають П. Гега та І. Рогатюк у науковій статті «Пільгове оподаткування як передумова для зловживань та проявів корупції», наявність великої кількості пільг призводить до податкового

тиску на всі інші суб'єкти господарювання, які їх позбавлені, природно спричиняє негатив, що полягає в такому. По-перше, наявність великої кількості податків та відсутність збалансованого механізму сплати штовхає підприємця ухилитися від їх сплати. По-друге, у разі виявлення порушень зі сплати податків – давати хабарі працівникам податкової служби з метою зменшення фінансових санкцій, оскільки підприємцю це дешевше, ніж сплата всіх податків та інших обов'язкових платежів до бюджету. Така послідовність факторів створює підґрунтя для корупції в системі державної служби. По-третє, факт продукування законів, що надають тільки певним суб'єктам підприємницької діяльності податкові пільги, спричиняє дисбаланс у функціонуванні економіки країни [7, с. 38–39].

На цьому етапі, можливо, буде доречним навести вислів відомого шведського економіста, лауреата Нобелівської премії в галузі економіки Г. Мюрдала: «через погані закони ми стали народом ловкачів». Недосконале законодавство є основою для неефективної економіки. За роки незалежності України прийнято більше 3000 законів, серед яких базових законів було 56,8 %, а 43,2 % вносили зміни до чинних законодавчих актів. Крім того, більше 2000 нормативно-правових актів втратили чинність [6, с. 97].

А. С. Ластовецький, голова координаційної ради громадської організації «Спілка приватних підприємців», сформулював основні найбільш характерні проблеми, які притаманні законодавству України в галузі господарської діяльності:

– по-перше, необґрунтовано велика кількість нормативно-правових актів зумовлює наявність колізій, а отже, неякісність державного регулювання;

– по-друге, часті зміни в законодавстві спричиняють нестабільність у правовому регулюванні господарської діяльності;

– по-третє, неправильне співвідношення законів та підзаконних нормативно-правових актів призводить до нівелювання регуляторного впливу законів та розпорошення їх дієвості в підзаконних нормативних актах [8, с. 47].

Досить слушно зауважує з цього приводу професор О. Г. Кальман у своїй статті «Криміногенні фактори та проблеми протидії злочинам у сфері господарської діяльності». Він вважає, що «політика має бути концентрованим вираженням економічних потреб суспільства... Політичні інтереси в більшості випадків пов'язані з реалізацією економічних інтересів. І якщо політика неадекватно відображає економічні потреби суспільства, то така політика неминуче призведе до загострення соціальних суперечностей і форм політичної боротьби, до зростання рівня економічної злочинності. Достатньо у цьому зв'язку згадати трагічні сторінки вітчизняної історії в переломні етапи її розвитку. Політична нестабільність у нашому суспільстві на даному етапі загострила до межі економічну й соціальну ситуацію, призвела до зростання рівня злочинності в економічній сфері» [3, с. 22].

Економічна злочинність приховується від правосуддя найчастіше у так званій «тіньовій» економіці. Г. А. Матусовський зауважує, що термін «тіньова економіка» містить два начала (що обумовлюють його появу): економічне (сфера економічної діяльності) та кримінальне, протизаконне (образно – «тіньове»). Очевидно, що така термінологічна конструкція достатньо точно відображає сутність цього явища [9, с. 448]. До речі, за різними розрахунками понад 60 % операцій з металобрухтом здійснюється в «тіньовому» секторі економіки. Вирішення цієї проблеми полягає в усуненні детермінант, що спричиняють таку ситуацію. Багато науковців у різні часи вносили численні пропозиції щодо усунення цих детермінант. Так, В. В. Стапис зауважує: «доцільним є запровадження механізму забезпечення розробки і прийняття обґрунтованих нормативно-правових актів економічного спрямування, який повинен включати, зокрема, такі елементи: економічне обґрунтування, кримінологічний аналіз і прогноз, комплексну правову експертизу, аналіз можливих негативних наслідків реалізації цих нормативно-правових актів й умов блокування цих наслідків, внесення доповнень, поправок тощо» [10, с. 250].

Висновки. Через здійснення соціально та економічно обґрунтованої політики, коли нормативно-правові акти, що регулюють господарську

діяльність, приймаються взаємопов'язано, а не розрізнено, відбувається усунення причин злочинності у цій сфері. Економіка нашої держави регулюється необґрунтовано великою кількістю нормативно-правових актів, які іноді суперечать один одному. Правова експертиза таких регулятивних документів проводиться не на належному рівні, а кримінологічний аналіз взагалі не здійснюється. Так само врахування інтересів усіх учасників ринку, а не лобіювання окремих груп підприємців, має профілактичний ефект у галузі запобігання злочинам. Нестабільність державної регуляторної політики будь-якої господарської діяльності внаслідок змін у законодавстві спричиняє постійний стан дисбалансу, а також може викликати плутанину й неточності в тлумаченні нормативно-правових актів та створює умови для порушення вимог законодавця й уникнення відповідальності за це недобросовісними суб'єктами господарювання. Якщо додати до цього корупцію та вплив «тіньового» сектору на економіку нашої країни, стає очевидним, що на сьогодні підприємствам, які займаються господарською діяльністю, складно обрати правильний шлях розвитку бізнесу.

Література

1. Предборський В.А. Детінізація економіки у контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології: монографія. Київ: Кондор, 2005. 614 с.
2. Селезньов В.В. Основи ринкової економіки України: посібник. Київ: А.С.К., 2006. 688 с.
3. Бізнес та злочинність: кримінологічні дослідження: випуск 5 / [редкол.: Є. Гнатенко та ін.]; відп. ред. В. Поклад. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. 168 с.
4. Юртаєва К.В. Сучасні тенденції економічної злочинності в Україні. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2(19). С. 109 – 119.
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо зменшення дефіциту брухту чорних металів на внутрішньому ринку: Закон України. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>

1455-19#n11

6. Бурбело О.А., Калашніков М.М. Детінізація економіки (організаційно-правові проблеми): монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка, 2008. 192 с.

7. Гега П., Рогатюк І. Пільгове оподаткування як передумова для зловживань та проявів корупції. *Право України*. 2005. № 3. С. 34 – 39.

8. Ластовецький А. Колізії у законодавстві про підприємництво. *Право України*. 2002. № 9. С. 46 – 51.

9. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харьков: Консум, 1999. 480 с.

10. Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності: матеріали науково-практичної конференції / ред. кол.: В.В. Сташис (гол. ред.) та ін. Харків: Видавництво «Кроссруд», 2006. 260 с.

References

1. Predbors'kij V.A. Detinizaciya ekonomiky u konteksti transformacijnyh procesiv. Pytannya teorii ta metodologii: monografiia. Kyiv: Kondor, 2005. 614 s.
2. Seleznyov V.V. Osnovy rynkovoї ekonomiky Ukrainy: posibnyk. Kyiv: A.S.K., 2006. 688 s.
3. Biznes ta zlochynnist': kryminologichni doslidzhennia: vypusk 5 / [redkol.: Ye. Gnatenko ta in.]; vidp. red. V. Poklad. Lugans'k: RVV LDUVS im. E.O. Didorenka, 2011. 168 s.
4. Yurtaieva K.V. Suchasni tendencii ekonomichnoi zlochynnosti v Ukraini. *Visnyk kryminologichnoi asociacii Ukrainy*. 2018. № 2(19). S. 109 – 119.
5. Pro vnesennya zmin do deyakyh zakoniv Ukrainy shchodo zmenshennya deficytu brухtu chornyh metaliv na vnutrishn'omu rynku: Zakon Ukrainy. Oficijnij sajt Verhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-19#n11>
6. Burbelo O.A., Kalashnikov M.M. Detinizaciya ekonomiky (organizacijno-pravovi problemy): monografiya. Lugans'k: RVV LDUVS imeni E.O. Didorenka, 2008. 192 s.
7. Gega P., Rogatyuk I. Pil'gove opodatkovannya yak peredumova dlya zlovzhivan' ta proyaviv korupcii. *Pravo Ukrainy*. 2005. № 3. S. 34 – 39.

8. Lastovec'kij A. Kolizii u zakonodavstvi pro pidpryyemnyctvo. *Pravo Ukrainy*. 2002. № 9. S. 46 – 51.

9. Matusovskij G.A. Ekonomicheskie prestupleniya: kriminalisticheskij analiz.

Khar'kov: Konsum, 1999. 480 s.

10. Vidpovidal'nist' za zlochyny u sferi gospodars'koi diyal'nosti: materialy naukovo-praktychnoi konferencii / red. kol.: V.V. Stashis (gol. red.) ta in. Kharkiv: Vydavnytstvo «Krossroud», 2006. 260 s.

V. Sysoieva

INSTABILITY OF LEGAL REGULATION OF ECONOMIC ACTIVITY AS A FACTOR OF CRIME DETERMINATION

National Aviation University
Kosmonavta Komarova Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: k_vitka@ukr.net

Purpose: the purpose of scientific research is to identify certain dangerous economic and legal factors related to the instability of legal regulation of economic activity and their impact on crime in the economic sphere in Ukraine. **Methods:** used general scientific and special scientific methods, namely - comparative-legal, system-structural, documentary, etc. **Results:** the influence of legal factors on the state economy and crime rate is analyzed. Measures to eliminate such factors are proposed. Instability of the state regulatory policy of any economic activity due to changes in the legislation causes a constant state of imbalance, and can cause confusion and inaccuracies in the interpretation of legal acts and create conditions for violating the requirements of the legislator and avoiding liability for this dishonesty. Adding to this the corruption and influence of the "shadow" sector on the economy of our country, it becomes evident that today, businesses engaged in economic activity, it is difficult to choose the right path of business development. **Discussion:** the article is devoted to the study of legal factors and their impact on crime in the field of economic activity. Due to the implementation of socially and economically sound policy, when regulatory acts regulating economic activity are adopted interrelated, but not individually, the causes of crime in this area are eliminated. The economy of our country is regulated unreasonably by a large number of legal acts, which are sometimes contradictory. Legal examination of such regulatory documents is not carried out at the proper level, and criminological analysis is not carried out at all. Similarly, taking into account the interests of all market participants, rather than lobbying individual groups of entrepreneurs, has a preventive effect in the field of crime prevention.

Keywords: economic activity; crime; market economy; responsibility; legislation; regulation.